

UNSURİ'NİN KASİDELERİNDE SULTAN MAHMUD

SULTAN MAHMUD IN UNSURİ'S QASIDES

Yeşim IŞIK BAĞRIAÇIK

Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü,
Fars Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı,
yesimistik_29@hotmail.com

Makale Bilgisi

Türü: İnceleme makalesi
Gönderildiği tarih: 3 Ekim 2023
Kabul edildiği tarih: 15 Mayıs 2024
Yayınlanma tarihi: 25 Haziran 2024

Article Info

Type: Review article
Date submitted: 3 October 2023
Date accepted: 15 May 2024
Date published: 25 June 2024

Anahtar Sözcükler

İran Şiiri; Kaside; Gazneli Sarayı;
Sultan Mahmud; Unsuri

Keywords

Persian Poetry; Qasida; Ghaznavid
Court; Sultan Mahmud; Unsuri

DOI

10.33171/dtcfjournal.2024.64.1.32

Öz

IX. yüzyıl sonlarında büyük Horasan topraklarında kurulan Gazneli Devleti, kurulduğu coğrafi toprakların siyasi, edebî ve kültür değerlerine kıymet vermiştir. Sâmani devlet geleneği mirası içerisinde yer alan Gazneli sultanları dönemin ilmi ve edebî ortamı içerisinde yetişmişlerdir. İslam dininin şekil aldığı bu dönemde hem İslam dininin bölgede yayılmasına hem de Fars şiirinin gelişmesine büyük ölçüde katkı sağlamışlardır. Gazneliler başta Sultan Mahmud olmak üzere seçkin sınıf; devlet geleneğinin, kültürünün, yaşam şeklinin, düşünme biçiminin ve padişahın isminin sonraki nesillere aktarmına vesile olduğuna inandıkları kasideye oldukça önem vermişlerdir. Farsça şiir yazar şairleri destekleyen Sultan Mahmud şairleri sarayında ağırlamıştır. Böylece şairler padişah ile yakın temasta olmuş ve çoğu zaman savaşlarda padişahın yanında yer almışlardır. Farsça kaynaklarda Gazneli sarayının şairleri desteklemesi ve saray şairlerinin sultanları övmeleri sultanların kişisel hırsı ve kibiri ile örtüştürülse de aslında Gazne sarayındaki bu durum Sâmani devlet geleneğinin bir devamı olarak düşünülebilir. Bu bağlamda şairlere kıymet veren saray ve çevresi, şairleri adeta baş tacı etmişlerdir. Bu çalışmada Unsuri'nin Gazneli Devleti'nin en başarılı padişahı olan Sultan Mahmud için kaleme aldığı Farsça kasideleri üzerinde durulacaktır. Tarihi veriler dikkate alınarak yapılan çalışmada bilgiye kıymet veren Sultan Mahmud'un dindar, cömert, adil, kararlı ve savaşçı bir padişah olması hasebiyle Unsuri'nin övgüsüne mazhar olduğu tespit edilmiş, Sultan Mahmud'un kişiliğinin şiire ne şekilde yansıdığı araştırılmıştır.

Abstract

The Ghaznavid State, which was founded in the great Khorasan territory at the end of the IVth century Hijri, esteemed the political, literary, and cultural values of the geographical territories where it was located. The Ghaznavid sultans, who were rooted in the Sâmanid state tradition, grew up in the scholarly and literary environment of the period. During this period in which Islam was taking shape, they made a great contribution both to the spread of Islam in the region and to the flourishing of Persian poetry. Throughout the Ghaznavid period, the elite class, especially Sultan Mahmud, attached great value to the genre of poetry, which they believed was the medium through which the state tradition, culture, way of life, way of thinking, and the name of the sultan could be passed on to the next generations. Favored poets writing Persian poetry, Sultan Mahmud hosted many poets in his court. Consequently, poets kept in close contact with the sultan and frequently accompanied the sultan in battles. Although the Persian sources link the spread of praise qasida and the favoring of poets in the Ghaznavid court, specifically during the reign of Sultan Mahmud, with the sultan's ambition and arrogance, in reality, this phenomenon in the Ghaznavid court can be regarded as an extension of the Sâmanid state tradition. In this regard, poets who wrote poems in Persian were esteemed by the court and its entourage. The present study will focus on the Persian qasida on the basis of Sultan Mahmud, the most successful sultan of the Ghaznavid Empire. In the study conducted by taking historical data into consideration, it was determined that Sultan Mahmud, who valued knowledge, was praised by Unsuri because he was a religious, generous, just, determined and warrior sultan, and Sultan Mahmud's personality and how this personality was reflected in poetry were investigated.

Giriş

Sâmânî Devleti'nin sona ermesi ile Gazneli Devleti IX. yüzyılda büyük Horasan topraklarında kurulmuştur. Alptekin'in Gazne'de kurduğu devlet Sebük Tegin döneminde sağlam bir zemine oturmuştur. Sebük Tegin Horasan'ın doğusunda, Zabulistan, Kabil ve Hindistan'daki Sind nehrine kadar geniş toprakları ve Horasan'ın bir kısmını ele geçirerek geniş bir coğrafyaya hükmetmeye başlamıştır. Sultan Mahmud döneminde ise Gazneli Devleti Hindistan'da gerçekleştirdiği fetihler sonucunda büyük ve güçlü bir devlet olmuştur. Otuz üç yıllık Sultan Mahmud döneminde (998- 1030) komşu ülkelerle savaşılmış, devletin toprakları genişletilmiştir. Sultan Mahmud'un ölümünden sonra Mesud döneminde (1030-1041) de Hindistan'a seferler devam etmiştir, fakat eski zenginliği kalmayan bu coğrafyaya seferler düzenlemek faydadan çok ziyana sebep olmuştur. Sultan Mesud'un daima Hindistan'a yönelerek Horasan topraklarını ihmal etmesi bölgede Selçuklu hanedanının güçlenmesi ve Gazneli Devleti'nin son bulmasıyla sonuçlanmıştır.

Gazneli Devleti'nin kurulmasıyla bölgede siyasi, edebî ve kültürel açıdan önemli gelişmeler olmuştur. Dîvân teşkilatının oluşmasında Sâmânîler geleneğinden etkilenen Gazneli Devleti Sultan Mahmud döneminde ilmi ve edebî yönden önemli gelişmelere şahitlik etmiştir. Edebî ve sanatsal faaliyetlere önem veren Sultan Mahmud farklı memleketlerden Gazne'ye getirttiği zanaatkâr ve sanatçılara camiler, kütüphaneler ve görkemli bir saray yaptırmıştır. Davetlerin düzenlendiği, bayramların kutlandığı ve farklı vilayetlerden gelen hediyelerin kabul edildiği saray, aynı zamanda Sultan Mahmud'un bir araya getirdiği bilginleri ve şairleri konuk edildiği bir mekândı (Mubeyyîn, 1385, s. 100-105; Doğan Turay, 2021, s. 1778). Şairlerin, nedimlerin, yöneticilerin uğrak yeri olan Gazne sarayı görkemi ile şöhret bulmuştu (Zerrinküb, 1389, s. 49-50). Gazne sarayının bir kültür merkezine dönüştüğü Sultan Mahmud döneminde şairler kıymet görmüşlerdir. Büyük hediyelere ve nimetlere layık görülen şairlerin devlet ricali nazarında itibarı artmıştır (Safâ, 1386, s. 95).

Bu çalışmada Gazne sarayının melikü's-şuarâsı olan Unsurî'nin Sultan Mahmud için yazdığı Farsça kasideleri üzerinde durulmuştur. Tarihi ve edebî veriler doğrultusunda Unsurî'nin Sultan Mahmud'u öven kasidelerinden örnekler verilmiştir. Türkçe ve Farsça kaynaklardan yararlanılan çalışmada Unsurî'nin nazarında Sultan Mahmud'un ilim sahibi, adil, cömert, dindar ve savaşçı bir kimliği sahip değerli bir padişah olduğu ortaya konulmuştur.

Gazneliler Döneminde Kasîde

Kasîdelerde şair tek bir konu üzerinde durmak şartıyla; vaaz, hikmet, methiye, dini ya da ictimai içerikli herhangi bir konuyu ele alabilir. Bu türe kasîde adının verilmesi muhtemelen şairin belli bir konuyu kastetmesi hasebiyledir (Muîn, 1386, s. 297). İran edebiyatında bir nazım şekli olarak ifade edilen kasîde daha çok sultanları ve devlet büyüklerini övmek için kaleme alınmıştır denilebilir. Methetmek sözlükte övgü, övme anlamına (Muîn, 1386, s. 1053) gelmektedir. Edebî bir terim olarak bir kimseyi veya bir şeyi övmek maksadıyla yazılmış manzumelerdir. Fars kasîdelerinde olduğu gibi Türk edebiyatında da benimsenen kasîdelerde şairler padişahlarla ilgili her türlü gelişmeyi onları methetmek için bir fırsat olarak görmüşlerdir. Aynı şekilde şairlerin caize ile ödüllendirilmesi kasîde geleneğinin bir gereği olarak görülmüştür (İpekten, 2018, s. 42).

Kasîde gerek İslam öncesi gerekse İslam sonrası dönemlerde İran edebiyatında daima önemli bir yere sahip olagelmıştır. İslamdan önceki dönemlerden günümüze değin ulaşan edebi eserler son derece kısıtlı olmasına karşın Sâsânîler döneminde (226-651 şairlerin ezgiyle söyledikleri ritimli şiirlerinde; memduhlarını övdükleri, onların güzel vasıflarını, ahlaki özelliklerini ön plana çıkarırdıklarına (Âyetî, 1364, s. 3) dair bilgiler mevcuttur. Bu tür şiirler Sâmânîler döneminde de ilgi görmüştür. Sâmânîler döneminden itibaren ise Arap şiirinin bir taklidi olarak kasîde Fars edebiyatında yer almıştır. Kasîdelerde şairler fetihlerde, bayramlarda ve diğer resmî törenlerde padişahı ve devlet ricalini övmüşlerdir (Safâ, 1386, s. 100). Dilin sade, doğal, müphemlikten ve abartıdan uzak olduğu bu dönem yazılan methiyelerde Farsça asil kelimeler ön planda olmuştur. Arapça kelimelerin az olduğu şiirlerde şairler bizzat gördükleri olayları ve manzaraları tasvir ettikleri için (Şemîsâ, 1374, s. 39-38) bu dönem şiirlerinin gerçekçi olduğu söylenebilir. Zaman zaman abartılı methiyelerle karşılaşılsa da bu durum dönemin asli özelliği olarak düşünülmemiştir.

Yakûb b. Leys'in kâtibi Mahmud bin Vasîf Segzî'nin methiyesiyle başlayan methiye şiiri, Rûdekî ile devam etmiştir (Pûrnâmdâryân, 1380, s. 39). Fars şiirinde ilk kez teşbib, meth ve dua bölümü ile tam bir kasîde yazan kişi Rûdekî'dir (ö. 941) (Safâ, 1386, s. 100). Horasan üslubunun en çok rağbet edilen şiir türü olan övgü kasîdelerinin (Pûrnâmdâryân, 1380, s. 43) temellerini atan Rûdekî kendinden sonraki şairlere örnek teşkil etmiştir (Yıldırım, 2020, s. 27). Rûdekî, Sâmânîler dönemi birçok methiye şairi gibi, memduhu üzerinde etkili şairlerdendir. Bu duruma verilecek en bilindik örnek şairin, Nasr bin Ahmed Sâmânî üzerindeki etkisidir. Nasr bin Ahmed, Herat seferiyle meşgul olup vatanı olan Buhara'ya dönmeyince

yardımcıları ve saray ehli Rûdekî'den emiri vatana dönmesi için ikna etmesini istemiştir. Bunun üzerine Rûdekî ünlü şiiri "Mûlyân ırmağının kokusu geliyor" adlı şiirini kaleme almıştır ve şiirden etkilenen Nasr bin Ahmed, Buhara'ya dönmüştür (Dezfûlyân, 1385, s. 11).

Gazne sarayındaki şairler arasında en çok rağbet gören şiir türü methiye içerikli kasidelerdir. Bu dönemde son derece yetenekli şairler yetişmiştir. Farsça kaynaklarda Gazne sarayında özellikle Sultan Mahmud döneminde övgü kasideleri yaygınlaşmıştır. Genel olarak Gazneliler döneminde şairlerin saray tarafından desteklenmesi sultanların kişisel hırsı ve kibiri ile örtüştürülse (Hoşhâhiş ve Ferehmen, 1394, s. 343; Safâ, 1386, s. 214; Zerrînküb, 1389, s. 50) de aslında Gazne sarayındaki bu durum Sâ mânî devlet geleneğinin bir devamı olarak düşünülebilir. Günümüzde bazı İranlı araştırmacılar Fars ulusçuluğunun etkisi ile şairlerin Gazneli sultanlarına yakınlığını sorgulamaktadırlar (Karaismailoğlu, 2019, s. 16). Oysa ki bu yakınlık kendi kültürel dokusu ve şartları içerisinde değerlendirildiği takdirde anlamlıdır (Karaismailoğlu, 2019, s. 76). Farklı dil ve kültürlerin İslam'ın yaygınlaşmasıyla kaynaşmaya başladığı Gazneliler döneminde edebi eserlerde milliyetçik duygularının silikleştiği, ümmetçi anlayışların belirginleştiği söylenebilir. Farsça yazan şairlerin şiirlerine yansıyan bu özellikler neticesinde olsa gerek sadece Unsurî değil, birçok şair Sultan Mahmud'u ve onun varislerini överken onların dini ve halifeye bağlı kimliklerini, savaşçı ve mücadeleci vasıflarını ön plana çıkarmışlardır.

Gazneli Devleti yöneticilerinin saraylarında şairler bulundurup onlara teveccüh etmeleri onların muktedir olmasıyla ilişkilendirilebilir. Gazneli sultanlarının Sâ mânî devlet geleneğine ve kültürüne hâkim, bilgili kişiler oldukları bilinen bir gerçektir. Bu bağlamda devlet geleneğine hâkim olan Sultan Mahmud'un Sâ mânîler döneminde yazılan ve Fars nesrinin en eski örneklerinden olan *Ebu Mensûrî'nin Şâhnâmesi'nin Mukaddimesi*'nden haberdar olması muhtemeldir. Horasan emiri Ebu Mensûr Muhammed bin Abdürrezzâk'ın emriyle h.ş. 346 yılında yazılan (Şemîsâ, 1390, s. 30) *Şâhnâme* günümüze ulaşmasa da mukaddimesine erişilebilmektedir. Eserin günümüze ulaşması onun Firdevsî'nin başyapıtı olan *Şâhnâme*'sinin bazı nüshalarının başında yer alması sayesinde olmuştur. Firdevsî mensur olarak yazılan bu *Şâhnâme*'yi kendisine kaynak olarak almış ve manzum olarak yeniden yapılandırmıştır. Yenilikler içermesi ve kâmil bir manzûme olması hasebiyle Firdevsî'nin yazdığı *Şâhnâme* o dönemde kendinden önce yazılan *Şâhnâmeleri* gölgede bırakacak kadar ilgi görmüştür (Rızâzâde Melik, 1383, s. 125). Belki de bu

yüzden *Ebu Mensûrî'nin Şâhnâmesi'nin Mukaddimesi* hakettiği değere nail olmamıştır. İlk kez Avusturyalı bir siyasetçi, J. R. Von Wallenburg tarafından Fransızcaya çevrilen eser Viyana'da yayımlanmıştır. Söz konusu eserin dokuz nüshası Muhammed Kazvinî'nin tashihi ile 1934'te Tahran'da yayımlanmıştır.

Ebu Mensûrî'nin Şâhnâmesi'nin Mukaddimesi insanın vefatından sonra kendisinden geriye kalan en değerli yadigârın yazılı eserler olduğuna yaptığı vurgu açısından önemli bir eserdir. Bu eser, padişahlara hayatta iken ne kadar görkemli bir yaşam içerisinde olurlarsa olsunlar öldükten sonra adlarının ortadan kalkacağını, fakat yaptıkları güzel işleri aktaran eserler olduğu takdirde isimlerinin baki kalacağı mesajını vermektedir:

اول ایذون گوید در این نامه که: تا جهان بؤد. مردم گرد دانش گشته اند و سخن را بزرگ داشته و نیکوترین یادگاری سخن دانسته اند، چه اندر اینجهان مردم به دانش بزرگوارتر و مایه دارتر و چون مردم بدانست کی از وی چیزی نماند پایدار، بدان کوشد تا نام او بماند و نشان او گسسته نشود چو آبادانی و جای ها استوار کردن و دلیری و شوخی و جانسپردن و دانایی بیرون آوردن نردمان را به ساختن کارهای نوآیین چون شاه هندوان کی کلیله و دمنه و شاناق و رام و رامین بیرون آورد و مأمون پسر هرون الرشید منتش پادشاهان و همت مهتران داشت، یک روز با فرزندانگانش نشست بود. گفت؟ «مردم باید کی تا اندر این جهان باشند و توانایی دارند بکوشد تا از ایشان یادگاری بود تا پس از مرگ نامشان زنده بود». عبدالله پسر مقفع کی دبیر او بود، گفتش کی: «از کسری انوشیروان چیزی مانده است کی از هیچ پادشاه نمانده است». مأمون گفت: «چه ماند؟». گفت: «نامه بی از هندوستان بیاورد، آن را برزویه ی طبیب از هندوی به پهلوی گردانیده بود، تا نام او زنده شد میان جهانیان و پانصد هزار درم هزینه کرد». مأمون آن نامه بخواست، و آن نامه بنید. فرمود- دبیر خویش را- تا بزبان پهلوی به زبان تازی گردانید. پس امیر سعید نصر بن احمد، این سخن بشنید، خوش آمدش. دستور خویش را- خواجه بلعمی- بر آن داشت تا از زبان تازی به زبان پارسی گردانید، تا این نامه به دست مردم افتاد و هر کسی دست بنو اندر زدند، و رونکی را فرمود تا به نظم آورد، و کلیله و دمنه اندر زبان خرد و بزرگ افتاد و نام او بدین زنده گشت و این نامه از او یادگاری بماند. پس چینیان تصاویر اندر افزودند تا هر کسی را خوش آید دیدن و خواندن آن. پس امیر ابو منصور عبد الرزاق مردی بود با قر و خویشکام بود و باهنر و بزرگمنش بود اندر کامروایی و با دستگامی تمام از پادشاهی و ساز مهتران، و اندیشه ی بلند داشت و نژاد بزرگ داشت به گوهر و از تخم اسپهبدان ایران بود و کار کلیله و دمنه و نشان شاه خراسان بشنید، خوش آمدش. از روزگار آرزو کرد تا او را نیز یادگاری بود اندر این جهان. پس دستور خویش ابو منصور تامعمری را بفرمود تا خداوندان کتب را از دهگانان و فرزندانگانش جهانیدگان، از شهر ها بیاورد...¹(Rızâzâde Melik, 1383, s. 127-128)

¹ Bu kitapta önce şöyle denmektedir: Dünya var olalı insan bilgi etrafında toplanmış ve kelama kıymet vermiş, en güzel hatıranın söz olduğunu bilmiştir ve bu dünyada insan bilgisi ile daha yüce ve daha kudretli olmuştur. İnsan bu dünyada kendisinden geriye bir şey kalmayacağını bildiği için adının kalması ve ününün azalmaması için çabalar ve böylece memleketler imar eder ve sağlamlaştırır, cesur ve cüretkâr canını ortaya koyar ve yeni işler icra etmek için halkın bilgeliğini ortaya çıkarır. Tıpkı Hindistan Şah'ının Kelile ve Dimne'yi Şânâk, Râm ve Râmîn'i ortaya çıkardığı gibi. Me'mun, Harun Reşid'in oğlu, fitratında padişahlık ve büyüklere özgü himmeti olan, bir gün bilginlerle oturuyordu, dedi ki "İnsan ne zamana kadar bu cihanda kalmalıdır ve ölümünden sonra isminin yaşaması için ondan geriye bir yadigâr kalsın diye gücü yettiğince çalışmalıdır." Mukaffa'nın oğlu Abdullah onun debiri idi, ona dedi ki "Kisra Enüşîrvân'dan geriye kalan şey, hiçbir padişahın geriye kalmamıştır." Me'mun dedi ki "Ne kaldı?" Dedi ki: Hindistan'dan bir kitap getirdi, onu tabib Bürzüyeh Hintçeden Pehleviceye çevirdi, böylece adı dünyada yaşadı ve beş yüz bin direm onun için harcadı." Me'mun, o

Sâsânîlerin yıkılışına kadarki İran tarihi yazıya geçirilmemiştir. Yazılarak kayıt altına alınmayan tarihi olaylar efsanelerle iç içe girmiştir. Horasan emiri Abdürrezzâk İran tarihinin yazılmayan sözlü gelenek ile devam eden tarihinin yazılmasını arzu etmiş olmalıdır. Kendinden önce yazılan kitapların hikâyesini dinleyen ve ibret alan Emir tarihe mal olan padişahlar gibi adının payidar olmasını arzu etmiştir. Bu yüzden Horasan, Sistân, Nişâbûr ve Tûs'tan bilginleri huzuruna çağırmıştır. Onlardan İran şahlarının başından geçen olayları, savaşları, acı ve tatlı günlerini bir kitapta toplamalarını emretmiştir. *Şâhnâme* adı verilen bu kitapların yazılmasındaki amaç insanların padişahların gelenek ve göreneklerinin, doğru inanç ve anlayışlarının, güzel ve başarılı işlerinin sonraki nesillere aktarılmasıdır.

Sultan Mahmud'un da İran geleneğini bilen eğitilmiş birisi olarak bu eserden haberdar olması muhtemeldir. Bu bağlamda onun da devlet geleneğinin sonrakilere tarafından öğrenilmesi, adının devam etmesi ve İslam'a yaptığı hizmetlerin sonraki nesillere aktarılması için tarihi birer vesika olarak şiire önem verdiği muhtemeldir. Metinde söz, kelam ve şiir olarak çevirebileceğimiz "sohen" kelimesi o dönemde bilginin aktarılması ve sonraki nesillere bırakılmasının tek yoluydu. Muhtemelen bu yüzden Gazneli Devleti döneminde; devlet geleneğinin, kültürünün, yaşam şeklinin, düşünme biçiminin ve padişahın isminin sonraki nesillere aktarımına vesile olacak şiir, seçkin sınıfın ilgisine mazhar olmuştur.

Fars diline ve edebiyatına kıymet veren, şairleri destekleyen Sultan Mahmud gibi Unsurî de bir Türk devleti sarayında Sâmânîler dönemi şiir anlayışını benimsemiş, İran edebî geleneğini sürdürmüştür. Farsça kasîde yazan Fars şairlerin Büyük Horasan ve Hindistan topraklarında kurulan Gazneli Devleti'nin ve daha sonra Selçuklu Devleti gibi Türk Devletleri'nin sultanlarını ve onların icraatlarını destekleyip övmeleri onların söz konusu devletleri onayladıklarının bir göstergesidir. Çünkü bu dönemlerde pek çok Farsça yazan şair şiirlerinde Türk padişahlarının fetihlerinden ve yaptığı işlerden övgü ile bahsetmişlerdir. Bu bağlamda şiirleriyle Türk

kitabı istedi ve o kitabı gördü. Debirine Pehleviceden Arapçaya çevrilmesini emretti. Sonra Emir Said Nasr bin Ahmed, bu konuşulanları duyunca hoşuna gitti. Kendi vezirine- Hâce Bel'ami'ye - onu Arapçadan Farsçaya çevirmesini emretti, bu kitap insanların eline geçip herkes tarafından okununca Rûdeki'ye onu nazmetmesini emir buyurdu. Kelile ve Dimne küçük büyük herkesin diline düştü, böylece onun adı yaşadı ve bu kitap ondan yadigâr kaldı, sonra Çinliler herkesin hoşuna gitsin ve onu okusun diye ona resimler eklediler. Daha sonra görkemli ve emeline ulaşmış, yetenekli ve arzusuna erişmiş yüce birisi olan ve padişahlığın gereklerine ve yüceliğinin araçlarına sahip, öngörülü, özünde soylu İran komutanlarının soyundan gelen Emir Ebû Mensûr Abdürrezzâk, Kelile ve Dimne'nin hikâyesini ve Horasan Şahı'nın ününü duyduğunda hoşuna gitti. Bahtından kendisinden de bu dünyada bir yadigâr kalmasını arzu etti. Veziri Ebu Mensur Mi'meri'ye şehirlerdeki dihanları, bilginleri ve dünyayı gezmiş görmüş kitap sahiplerini getirmelerini emretti...

devletlerinin güçlenmesine teşvikte bulunan şairlerin sarayda yer almaları bu devletlerin kudret ve görkeminin, azamet ve şatafatının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu yüzden Türk padişahları ve yöneticileri hükmettikleri topraklarda kasîde şairlerini yaşadıkları yerlerde bulundurmaya, onların sayılarını artırmayı önemsemişlerdir.

Şiir yazımında bir artışın izlendiği Gazneliler döneminde sultanlarının teşviki ile muteber Derî Farsçasıyla şiirler yazılmıştır. Dilin sade olduğu şiirler konuşmanın doğal seyri ile kaleme alınmıştır ve dil her türlü kapalı anlatımdan, ince hayallerden uzaktır. Aruz bahirlerinde sade olanların tercih edildiği şiirler musiki makamları eşliğinde dile getirilmiştir. Daha önce şiire girmeyen konular Farsça zevkle örtüştürülerek yeni bir şekil almıştır. Hızla değişen toplumsal yaşam, sarayın ortamı, siyasi ve nizami düzen şairleri maddi bir gerçeklikle karşı karşıya bırakmıştır. Böylece şairler padişahların farklı bölgelere asker gönderdiği savaşlarına, padişahların ve yöneticilerin hallerine ve kendi yaşamlarına dair şiirler yazmışlardır (Safâ, 1386, s. 97-98).

Sâmâniler başlayan kasîde geleneği Gazneli saraylarında gelişerek en iyi örneklerini vermiştir (Pûrnâmdâryân, 1380, s. 40). Fars şiirinde daha sonraki dönemlerde de kasîde yazma geleneği sürse de Gazne sarayında Sultan Mahmud dönemindeki ihtişamına ulaşamamıştır. Unsurî-i Belhî'nin Sultanu'ş-şuarâ'sı olduğu Gazne sarayında Ferruhî-i Sistânî, Menûçehr-i Dâmğânî, Escedî-i Mervezî, Kisâyî-i Mervezî gibi şairler birçok kasîde kaleme almışlardır (Safâ, 1386, s. 128).

Unsurî

Ebu'l Kâsım Hasan b. Ahmed Unsurî-i Belhî, Gazneli padişahlarından sultan Mahmud ve Mesud'un sarayındaki en önemli şairdir. Rûdekî'den sonra yaşadığı çağda gazel ve methiye türlerinde şairlerin üstadı olarak anılmıştır. Tam olarak ne zaman doğduğu ve yaşamının ilk dönemi bilinmeyen şairin zengin bir ailesi olduğu rivayet edilmiştir (Furûzânfer, 1387, s. 105). Unsurî'nin divânını derleyen Seyyid Muhammed Debîrseyâkî'nin hazırladığı mukaddimede (1363, s. çehel u do) şairin tacir olan ailesinden kalan servetle yolculuğa çıktığı, yolculukta haydutlarca yolu kesilip malına el konulduğu belirtilmiştir. Böylece fakir kalan şair bir müddet avare dolaştıktan sonra Horasan'da iktidarda olduğu zamanda Sultan Mahmud'un kardeşi Nasr bin Nâsırüddin Sebuktekin ile tanışıp onun lütuflarına mazhar olmuştur. Unsurî bu dönemde yaşadıklarını şöyle dile getirmiştir:

ز دل گشته نومید و جان در خطر (Unsurî, 1363, s. 51)

بیتیمار او سال و مه مانده ام

Gönlüm ümitsizliğe kapıldığında ve canım tehlikede olduğunda; aylarca ve yıllarca onun himayesinde kaldım.

Nasr bin Nâsırüddin Sebuktekin döneminde (977- 997) şiirde yetkinliğe ulaşan ve onun vasıtasıyla Gazne sarayına giren Unsurî kısa sürede üne kavuşmuştur. Gazneli Mahmud'un Hindistan seferleri ile ilgili yazdığı şiirlerle zenginleşip, melikü's-şuarâ ünvanını almıştır (Furûzânfer, 1387, s. 106-108). Debîrseyâkî'nin eserin mukaddimesinde verdiği bilgiye göre; Sultan Mahmud'un sevgi ve ilgisini kazanan şairin elde ettiği servet dillere destan olmuştur. Yüzlerce şairin kendisine tabi olduğu Unsurî'nin altın kemer takan dört yüz Türk hizmetkârı, 4 deve yükü kadar altın ve gümüş eşyası vardı (Debîrseyâkî, 1363, s. 42).

Hicri 431 (m.1039-40) yılında (Furûzânfer, 1387, s. 109) vefat eden Unsurî genç yaşta edebiyata ve şiire ilgi duymuş ve IV. yüzyıl sonu şairlerinden Ebu'l Ferec-i Segzî'nin methiye şiirini benimsemiştir (Safâ, 1386, s. 128). Methiyelerinde genellikle nasihate yer vermeyen (Golâmrizâyî, 1385, s. 68) şair, çoğunlukla gazellerinde ahlaki konulara değinmiştir. Unsurî'nin dağınık beyitlerinde nasihat içeren, atasözü niteliğinde beyitlere rastlanır. Bu beyitlerde şair İslami anlayışıyla örtüşen düşüncelerine yer vermiştir. İnsanın özünü güzel amellerle temiz kılabilceğine inanan şair kişinin dünyada mütevazı olarak Allah rızasını kazanabileceğini ifade ederken ahiret inancını da ortaya koymuştur:

زیر خاک مگاک باید شد

ای دریغا کزین منور جای

پیش یزدان پاک باید شد

پاک ناکرده تن ز گرد گناه

باد بیمود و خاک باید شد (Unsurî, 1363, s. 330)

باچنین خاطری چو آتش و آب

Ah ne yazık ki bu aydınlık yerden; kabir çukurunun altına girmek gerekiyormuş

Bedeni günahın tozundan temizlenmeden; tertemiz olan Allah'ın huzuruna gitmek gerekiyormuş

Böyle bir gönülle ateş ve su gibi rüzgâra karışıp toprak olmak gerekiyormuş

از خم سرکه سرکه پالاید

فعل آلوده گوهر آلاید

بد گهر نیک چون تواند زیست

هر کجا گوهر بدست بدیست

هر کسی آن کند کزو زاید (Unsurî, 1363, s. 365)

بد ز بد گوهران پدید آید

Çirkin amel özü kirletir; sirke testisinden sirke sızar

Özün kötü olduğu her yer kötüdür; özünde kötülük olan nasıl güzel yaşayabilir?

Kötülük özünde kötülük olandan hâsil olur; herkes kendinden hâsil olanı yapar

Unsurî'nin Sultan Mahmud'un seferlerini ayrıntılarıyla tasvir ettiği şiirleri açık ve anlaşılırdır. Kasîde şairliğinde kendine özgü bir üslubu olan (Debîrseyâkî, 1363, s. çehel u do) şairin gazel ve rubâî türlerinde de başarılı şiirleri vardır. Unsurî kendinden sonraki birçok şairin övgüsüne mazhar olmasının yanı sıra şiir üslubunda da örnek alınmıştır. Yaşadığı dönemde hâkim olan Horasan üslubunu benimsemiş, şiirlerinde kendine özgü mazmunlar oluşturmuştur (Atalay, 2012, s. 162-163). Yetenekli ve güçlü bir şair olan Unsurî'nin yeni mazmunu olan şiiri çoktur. Şiirlerini mantıklı fikirler çerçevesinde oluşturan Unsurî ilmi kavram ve düşünceleri şairane hayalleri ile ilk kez mezceden şairlerdendir (Safâ, 1386, s. 129). Onu diğer şairlerden ayıran en önemli özelliklerinden biri edindiği ilmi bilgiyi ve ilmi terimleri şiirlerinde daha önce kimsenin ifade etmediği bir üslupla kullanmış olmasıdır (Safâ, 1386, s. 97-98).

Unsurî'nin şiirlerine bakıldığında onun şiirlerinde döneminin diğer şairlerinin şiirlerinde bolca yer verdiği tabiat tasvirlerinin olmadığı görülmektedir. Aynı zamanda şairin şiirlerinde his ve hayal dünyasından izler yok denecek kadar azdır. İranlı araştırmacı Şefî-i Kedkenî, Unsurî'nin hayal dünyası ve hisleri yerine mantıklı zihin dünyasını ve düşünce biçimini koyduğuna dikkat çekmiştir. Araştırmacıya göre hissi tecrübelerine şiirde yer vermeyen Unsurî'nin şiirlerinin örnek alınmasıyla Fars şiirinde tasvir açısından kısır bir döngü içine girilmiştir. Unsurî'yi örnek alan şairler şiirlerinde estetik değerlerden uzaklaşarak edebî sanatları esas almışlardır (Şefî-i Kedkenî, 1388, s. 526-530). Bu bağlamda Unsurî'nin Fars şiirine yön verdiği söylenebilir.

Unsurî'nin divânında üç bine yakın beyit olduğu dile getirilmiştir, fakat günümüze ulaşan nüshalarda iki bin beyitten biraz fazla olduğu görülmektedir. Divânda kasîdeler, birkaç gazel ve rubai, dağınık beyitlerden oluşan mesnevîler yer almaktadır. Divânı dışında mesnevîlerinin de olduğu ifade edilen Unsurî'nin *Vamuk ve Azra* adlı mesnevîsinden bir bölüm dışında bir şey kalmamıştır (Safâ, 1386, s. 128).

Unsurî ve Sultan Mahmud

Unsurî, Sultan Mahmud'un sarayındaki en önemli şair olmasının yanı sıra padişaha en yakın isimlerdendi. Günlük yaşamda padişahla oturup kalkan, onun sohbetlerine katılan ve savaşlarında padişaha eşlik eden Unsurî'nin Sultan Mahmud üzerinde etkili biri olduğu ifade edilmiştir (Debîrseyâkî, 1363, s. 17). Rivayete göre

Sultan Mahmud öfkelenip yanına kimsenin girmesine izin vermediği bir zaman Unsurî'yi kabul etmiş ve onun okuduğu şiirle sakinleşmiştir (Furûzânfer, 1387, s. 108). Unsurî Sultan'ın gösterdiği yakınlığa layık olmuş, onun için yazdığı şiirleriyle hem kendi adını hem de Sultan Mahmud'un adını tarihi sayfalara yazdırmıştır. Elbette Sultan Mahmud sadece Unsurî'yi değil bütün şairleri şiir yazmaya teşvik etmiştir. Unsurî, Sultan Mahmud'un şairleri şiir yazmaya teşvik ettiğini şöyle dile getirmiştir:

رسوم او ملکاترا ادب کند تعلیم فعال او شعرا را سخن کند تلقین (Unsurî, 1363, s. 227)

Töresi melikleri eğiterek edep öğretir, davranışları şairleri şiir yazmaya telkin eder

Unsurî şair olmayanların dahi padişahı övmeyi murad ettiğinde şiirlerinin Rıdvan cenneti gibi güzel olacağını (Unsurî, 1363, s. 102) dile getirerek şairlerin onu methederek değer kazandığını ifade etmiştir:

مدحش اندر طبعهای شاعران لؤلؤ شدست همچنان کاندر صدفها نطره باران شود (Unsurî, 1363, s. 33)

Sedef içindeki yağmur damlası gibi şairlerin fitratında onun methi inci olur

عجب سزای دو چیز است نام و صورت او یکی سزای مدیح و دیگر سزای سریر (Unsurî, 1363, s. 35)

Onun yüzü ve sûreti iki şeye çok yaraşır; biri övgüye diğeri tahta

Unsurî Sultan'a yapılan övgüyü meyve veren tohuma benzetmiştir:

دل نه زان ماند ز مدح تو که نندیشد همی آرد اندیشه و لیکن تو نگنجی در فکر

تا نکاری هیچ تخمی بر نیاید در جهان مدح تو تخمی است کاید چون ببندیشی ببر

پرخطر باشد ز تو بدخواه و در نعمت ولی تو چو بحری کاندرو هم نعمتست و هم خطر (Unsurî, 1363, s. 101)

Gönül seni methetmeden duramaz; düşünür lakin sen fikre sığmazsın

Bir tohum ekmezsen cihanda meyve yetişmez; senin övgün meyve vereceği düşünülerek ekilen bir tohumdur

Senin kötülüğünü isteyen tehlikededir aynı zamanda nimet içindedir; sen içinde hem nimet ve hem de tehlikenin bulunduğu deniz gibisin

Aynı zamanda Unsurî her şairin Sultan'ı övme mertebesine ulaşamayacağını ifade etmiştir:

نه هر که شاعر باشد بمدح او برسد نه بر نهاد زمانه بهر سری افسر

نه هر چه نظم شود مدح شاه را شاید نه هر چه گونه سپه دارد او بود عنبر

برو براه مرادش که دولت آید پیش بکار تخم مدحش که گوهر آرد بر (Unsurî, 1363, s. 88-89)

Her şair onu methetme mertebesine ulaşamaz, kader herkesi ordunun komutanı yapmaz

Yazılan her şey şaha layık değildir; yüzü siyah olan her şey amber değildir

Onun murad ettiği yola git ki ikbal gelir ardından; methiye tohumunu ek ki cevher gelir ardından

Unsurî bir devlet yöneticisi olarak Sultan Mahmud'u övmüş ve onun kişisel özelliklerini kaleme almıştır. Onun kasîdelerinde Sultan Mahmud'un öncelikle devlet yöneticiliğini ve savaşçı kimliğini ön planda tuttuğu, savaşçı kimliğini ise dini kimliğiyle örtüştürdüğü söylenebilir. Zira Unsurî Sultan Mahmud'un savaşlarına değindiğinde öncelikle onun Allah tarafından seçilmiş bir padişah olduğunu bu yüzden ona itaat etmenin övünç, muhalif olmanın ise küfür olduğunu dile getirmiştir:

خدای را ست بزرگی و پادشاهی و عز
بدان دهد که سزاوار بیند از کیهان
اگر تو آن نپسندی تویی مخالف او
خلاف ایزد کفرست و مایه طغیان
مخالفتان خداوند را دو چیز سزا است
بدین جهان شمشیر و بدان جهان نیران
و اگر ز درد بترسی حسد مکن که حکیم
مثل زند که حسد هست درد بی درمان

مکن خلاف و خدمت کنش که خدمت شاه
مثل سفینه نوح است و تیغ او طوفان (Unsurî, 1363, s. 213-214)

Büyüklik, padişahlık ve izzet Allah'a aittir; cihanda kimi layık görürse ona verir

Onu beğenmezsen muhalifsindir; Allah'a karşı gelmek küfürdür ve isyanın kaynağıdır

Allah'a muhalif olanlara iki şey müstahaktır; bu dünyada kılıç ve öbür dünyada ateş

Eğer dertten korkuyorsan haset etme zira hekim; haset dermansız derttir der

Muhalif olma ve ona hizmet et zira şaha hizmet etmek; Nûh'un gemisi gibidir ve onun kılıcı tufan

Unsurî Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olarak tasvir ettiği Sultan Mahmud'a kimsenin üstünlük taslayamayacağını şiirlerinde dile getirmiş ve ona muhalefet etmenin dünya düzeninde ciddi bir sarsılmaya sebep olacağını iddia etmiştir:

اگر مخالفت شهریار عالم را
بکوه بر بنویسی فرو خوردش مکان

و اگر بچرخ فلک بر نهی مخالفتش
سیاه گردد اجرام چرخ چون قطران (Unsurî, 1363, s. 214)

Eğer âlemin padişahına yapılan muhalefeti; dağa yazarsan mekân yerle bir olur

Ve eğer gökyüzüne ona muhalefet edildiği ulaşırsa, gökyüzündeki yıldızlar zift gibi kararır

Unsurî'nin birinci dizedeki ifadesi "Bu Kur'an'ı bir dağa indirseydik, şüphesiz ki onu Allah'a saygı(sı)ndan dolayı boyun eğmiş bir şekilde, paramparça olmuş görürdün" (Okuyan, 2021, s. 547) Haşr sûresi 21. ayetini hatırlatmaktadır. Unsurî'nin şiirlerinde ifade etmek istediği olayları ya da kişileri ayetlerle, bilindik efsaneler ya da tarihi olaylarla ilişkilendirmesi onun dinî bilgisinin bir göstergesi olarak düşünülebilir. Şairin dini ya da ilmi konuları söylemek istediği hususa delil olarak göstermesi şiirin bir özelliği olarak ön plana çıkmaktadır. Bu tarz ifadelerinde abartılar olsa da şiirde abartı bir sanat unsuru olarak kabul edilebilir.

Küçük yaşlardan itibaren ordu içinde görev almaya başlayan Sultan Mahmud'un savaş meselelerinde adil ve töreleri gözeten bir hükümdar olduğu, harplerde sabırlı davrandığı, Müslümanlarla her zaman barış yolunu tercih ettiği ifade edilmiştir (Okudan, 2020, s. 53-54). Sultan Mahmud'un yaşamına yakından tanıklık eden Unsurî, onun kendisine tabi olanları destekleyerek mutluluğa kavuşturduğunu ona karşı gelenleri ise savaşarak mutsuzluğa sevk ettiğini ifade etmiştir:

چهار چیز بجای چهار گشته عیان	مواققان هدی را ز فرّ دولت تو
بجای بیم: امید و بجای ضعف: توان	بجای محنت: نعمت. بجای غم: شادی
چهار چیز بجای چهار شد بنیان	مخالقان هدی را ز بیم هیبت تو
بجای ناز: نیاز و بجای لهو: احزان (Unsurî, 1363, s. 225)	بجای عمر: هلاک و بجای درمان: درد

Allah taraftarlarına devletinin yüceliğiyle; dört şey yerine dört şey aşikâr oldu

Mihnet yerine nimet, gam yerine mutluluk; korku yerine ümit, zaaf yerine kudret

Allah'a muhalefet edenlere heybetinin korkusundan; dört şey yerine dört şeye müstahak oldu

Ömür yerine yokluk ve derman yerine dert; naz yerine niyaz ve saadet yerine hüzn

Unsurî Sultan'ın Müslümanlara karşı merhametli, düşmanlara karşı kararlı olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

هر چه دشوارست بر دولت همی آسان شود	خسرو مشرق یمین دولت آن کزیمین او
کالبد بر جانهای زندگان زندان شود	گر بجان بر خشم گیرد لحظه ای شمشیر او
کفر کان برهان ببیند ساعتی ایمان شود (Unsurî, 1363, s. 227)	نیغ خسرو را دو برهانت در هر ساعتی

Doğunun padişahı yemînü'd-devle onun kılıcı; ülkesinde zor olan her şeyi kolay eder

Gerçekten öfkelenirse anında kılıcı; yaşayanların ruhunun kalıbını onlara zindan eder

Padişahlık kılıcının iki delili vardır her an; inkâr edildiğini gördüğünde anında iman eder

Giriştiği savaşlarda elde ettiği üstün başarılarıyla tarih sayfasına adını yazdıran Sultan Mahmud Sâ mânî devletinin hudut bölgelerini ele geçirince iktidarını sağlamlaştırmış ve putperest bir bölge olan Gur'u İslamlaştırmaya çalışmıştır. Sâ mânî topraklarının büyük bir kısmını ele geçirdikten sonra İslam dinini bölgeye yaymak üzere Hindistan'a seferler düzenlemiştir. Hindistan'a on yedi sefer düzenleyen Sultan Mahmud'un Sûmenât Seferi (416- 417), Sünni İslam dünyasında büyük yankı uyandırmış ve Abbasi Halifesi tarafından kendisine ve ailesine yeni şeref lakapları gönderilmesine sebep olmuştur (Merçil, 2013, s. 46). Sultan Mahmud'un siyasi ve askeri alanda yöneldiği en önemli saha olan Hindistan birçok zenginliğe sahip bir ülkeydi. Hicrî Şemsî 391 yılında ilk seferin düzenlediği Hint seferlerinde ekonomik ve dini sebepler etkili olmuştur (Okudan, 2020, s. 60-65). İslami gayeleri olan bir devlet geleneği içerisinde yetişen Mahmud'un Hindistan seferlerinde asıl gayesi cihad olmuştur (Palabıyık, 2007, s. 145).

Tebasının huzurunu önemseyen Sultan Mahmud fetihlerde elde ettiği ganimetleri halka ve orduya dağıtarak onların devlete bağlılığını sağlamaya çalışmıştır (Okudan, 2020, s. 77; Nuhoğlu, 1995, s. 35). Unsurî Sultan Mahmud'un bir devlet kurma ülküsüne değindiği kasidesinde onun gerek üstünlük sağladığı padişahların onurunu koruyarak gerekse el altındakilerin isteklerini dikkate alarak adalet sağladığını şöyle ifade etmiştir:

بتن بر کامگاران کامگاری	بدل بر مهربانان مهربانی
خرد را اصل و دولت را شعاری	ادبرا زیور و دین را نظامی
بمعنی چاکرانرا حق گزاری	بدعوی خسروان را حق نمایی
تو دولت را جمال و افتخاری	جمال و افتخار از دولت آید
بچشم دشمنان اندر تو خاری	بچشم دوستان اندر تو نوری
...	...
و گر حمله بری موج بحاری	اگر حمله پذیری کوه و سنگی
بجای رزم تیغ ذوالفقاری	بجای صلح مهر دوستانی
ز بیمت سنگ خون گرید بزاری	بعدلت کبک نندیشد ز شاهین
که تو آزادی را خواستاری	دل آزادگان خواهنده تست

(Unsurî, 1363, s. 283-284)

Gönülden şefkatlilere karşı şefkatlisin; varlığınla mutlularla mutlusun

Edebin süsü, dinin kanununu uygulayansın; akli esas alıp devlet kurma ülküsündesin

Adalet isteyen padişahların hakkını gözetensin; hizmetçilerin taleplerini adaletle yerine getirensin

Cemal ve iftihar devlettedir oysaki sen devletin cemali ve iftiharısın

...

Sana savaş açıldığında dağ ve taş gibisin; sen saldırdığında deniz dalgası gibisin

Sulh ederken bir dost gibi şefkatlisin; savaşırken Zülfikar'ın kılıcısın

Adaletinin olduğu yerde keklik şahinden korkmaz; korkundan dağ kanlı gözyaşı döker

Özgürler seni arzu eder, çünkü sen özgürlüğü istersin

Sultan Mahmud'un en önemli Hint savaşlarından biri Pişâver şahı Raca Caypal'ı mağlup ettiği savaşıdır. Bu savaş sonunda Sultan, elde ettiği ganimetlerle Gazne'ye dönmüştür (Palabıyık, 2007, s. 146). Unsurî bu savaşta sultan Mahmud'un Caypal'ın güçlü ordusunu tasvir ederek böyle güçlü bir orduyu nasıl yendiğini ve onu esir aldığını sade bir dille kaleme almıştır:

که بر سپهر بلندش همی بسود افسر	شنیده ای خیر شاه هندوان چپیال
حجر نبود بروی زمین بر و نه مدر	فزون ز لشکر او بر فلک ستاره نبود
تو گفته ای که پراکنده شد بدشت سقر	چو دود تیره درو آتشی زبانه زنان
ز هول ایشان از دیده ها رمیده بصر	ز بیم ایشان از مغزها رمیده خرد
بحمله ای بپراکند جمع آن لشکر	خدایگان خراسان بدشت پیشاور
نه مانده بود سواری نه شاه و نه چاکر	پیاده نا شده آنجا بیک زمان آن روز
به پیش خیمه شاهنشاه روی پرور	فروختند به «من زاد» شاه هندو را
کسی درست نداند جز ایزد داور (Unsurî, 1363, s. 129)	از آن غنیمت کآورد شهریار عجم

Hinduların Şahı Çaypal'ın haberini duydun mu? Yüksek bahtıyla padişahlık tacını ovuyordu

Ordusunun çokluğu kadar yoktu gökyüzünde yıldız; yeryüzünde yoktu o kadar çok taş ve kesek

Böyleyken büyük, siyah gece gibi bir ordu; ellerinde seher gibi kılıçlarıyla

Hararetle yanan bir ateşin kara dumanı gibi; zannedersin ki dağıldı Sakar çölüne

Onların korkusundan beyinlerden çıktı akıllar; onların vahşetinden gözlerden kaydı bakışlar

Allah'ın Horasan üzerine takdir ettiği padişahu Pişâver çölünde; dağıttı bir hamle ile o ordunun tümünü

Orada o gün (atından) inmeden; ne süvari kaldı, ne şah ve ne de köle

Sattılar Hint Şahı'nı "Menzad"a; şahlarşahının çadırının yanındaki köle sahibine

Acem şehriyarının getirdiği ganimeti; adalet sahibi olan Allah'tan başkası bilmez doğru dürüst

Tarihi verilerde savaşta esir alınan Hint Şahı Caypal'ın satılmadığı, ülkesine geri gönderildiği ifade edilmektedir (Okudan, 2020, s. 61). Sultan Mahmud, Caypal'ın Menyezîd pazarında satılmasını istediye de daha sonra bazı şartlar öne sürerek serbest bırakmıştır (Konukçu, 1998, s.117-118). Sultan Mahmud'un yakınında olan Unsurî'nin bu şiiri Caypal ile ilgili son gelişmelerden önce yazmış olması muhtemeldir.

Unsurî Sultan Mahmud'un kahramanlıklarını dile getirirken onu tarihte önemli icraatları ve fetihleri ile bilinen padişahlara benzetmiştir:

(Unsurî, 1363, s.125) ساحت صحرا بحزمش سدّ اسکندر شود سدّ اسکندر بعزمش ساحت صحرا شود

İskender'in seddi onun iradesiyle sahra gibi dümdüz olur; sahranın düzlüğü tedbiri ile İskender'in seddi olur

Sultan'ı tarihi şahsiyetlerin yanı sıra peygamberlere de benzeten Unsurî tarih sahnesinde peygamberlerin mucizevi güçleri ile birçok meseleyi halletmesine karşın Sultan Mahmud'un mucizevi güçleri olmadığı halde büyük ve önemli işler yaptığını ifade ederek onun kişisel özelliklerini abartılı bir dille övmüştür:

گر سلیمان پیش ازین رای دیوان را بیست	رایش از پیغمبری و انگشتی بودی جری
هر چه در ایام دیوی بود بسته شد ز تو	نه ترا پیغمبری بایست و نه انگشتی
چوب موسی گرچه او بارید سحر ساحران	ساحری کرد آخر اندر امت وی سامری
اندر ایام تو نام سحر نتوانند برد	زانکه تیغ تو بپو بارید اصل ساحری
گر سکندر بر گذار لشکر یاجوج بر	کرد سدّ آهنین آن بود دستان آوری

(Unsurî, 1363, s. 291) کو سکندر گو بیا تا سدّ مردان بنگری-سدّ تو شمشیر تست اندر مبارک دست تو

292)

Süleymân daha önce dîvânın kararında son hükmü verdiyse de; hükmü peygamberliğindendi ve cesaret yüzüğü vardı

Her ne kadar önceki zamanlardandıysa ve (o dönem) kapandıysa da; (bu başarıları elde etmek için) ne peygamber olman ne de yüzüğün olması gerekti

Her ne kadar Mûsâ'nın asısından sihirbazların sihri yağdıysa da; sonunda Sâmirî onun milletine sihir yaptı

Senin zamanında sihirden bahsedilemez zira kılıcın sihirbazlığın esasını yerle bir etti

İskender Ye'cüc'ün ordusunun önüne dillere destan demirden bir sed yaptıysa da

Senin seddin mübarek elindeki kılıcıdır; söyle İskender'e gelsin, yiğitlerin seddine baksın

Unsurî'nin ilk beyitte Hz. Dâvûd ve oğlu Süleymân'ın geceleyin komşusunun tarlasına giren ve ekinlere zarar veren koyun sürüsü hakkında verdikleri hükme telmih yaptığı görülmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de Enbiyâ sûresinin yetmiş sekizinci ayetinde geçen Süleymân kıssasına göre; Hz. Süleymân babasından daha isabetli hüküm vererek hem tarla sahibinin hem de koyun sahibinin hakkını korumuştur (Kandemir, vd., 2020b, s. 1144-1145). Unsurî Hz. Süleymân'ın isabetli kararını onun peygamberliğinden bilerek Sultan Mahmud'u peygamber değilken adil ve doğru hükümler verdiği gerekçesiyle övmüştür.

Unsurî üçüncü beyitte Tâhâ sûresinde bahsi geçen Hz. Mûsâ kıssasına telmih yapmaktadır. Kıssaya göre Hz. Mûsâ, Tanrılık iddiasında olan Firavun'un meydan okumasıyla ülkedeki mahir sihirbazlarla karşı karşıya gelmişti ve Hz. Mûsâ'nın asası sihirbazların yaptıkları büyüleri yutarak yok etmişti. Firavun yine de iman etmeyip Mûsâ ve ona inananlara düşmanca tavrını sürdürmüştü. Bu yüzden Hz. Mûsâ inananlarla birlikte Tûr dağına sığınmıştı. Allah inananları burada bir imtihana tabi tutmuştu. Hz. Mûsâ Allah'la görüşmek üzere inananların yanından ayrıldığında heykel yapmakta usta olan Sâmirî, herkesin üzerindeki altınları toplayarak eritip, bir buzağı yapmıştı. İnananlara bu sizin ilahınızdır diyerek onları küfre sürüklemişti (Kandemir, vd., 2020b, s.1104-1107). Unsurî şiirde abartılı bir dil kullanarak Sultan Mahmud'un kılıcının Hz. Mûsâ'nın asısından daha etkili olduğunu, küfrün kökünü kuruttuğunu iddia ederek padişahı övmüştür.

Unsurî beşinci dizede Çin seddini İskender'in yaptığını ifade etmiştir. Şairin nazarında Sultan Mahmud'un kılıcı kudret sahibi İskender'in seddinden daha etkilidir çünkü kılıcının gücüyle inananlara zarar gelmesini engellemiştir. Unsurî, Sultan Mahmud'un Merv'e yaptığı savaşı tasvir ederken benzer motifleri kullanmış

Sultan'ın ordusunun kalabalıklığını Ye'cüc'ün ordusuna, silahlarının düşmana geçit vermemesini İskender'in seddine benzetmiştir:

گروه انبه ايشان چو لشکر یاوج سلیح محکم ايشان چو سدّ اسکندر (Unsurî, 1363, s. 128)

(Ordusunun) kalabalıklığı Ye'cüc'ün ordusu gibi; muhkem silahları İskender'in seddi gibi

Unsurî'nin Kasîdelerinde Sultan Mahmud'un Dindarlığı

Sultan Mahmud ile ilgili yazılan verilere bakıldığında onun küçüklükten itibaren İslami öğretiyle yetiştirildiği görülmektedir. Bu bağlamda özellikle babası Sebük Tegin'in yazdırttığı *Pendnâme* dikkat çekicidir. Sebük Tegin henüz emir olan oğluna hem kendi ile ilgili bilgi vermek hem de hükümdarlık esaslarını bildirmek için (Merçil, 2012, s. 214) yazdırttığı nasihatnamede bir gün kendisi gibi padişahlık makamına eriştiğinde Allah'ın kullarına hükmetmenin kolay olmadığını, padişahlığın önemli ve tehlikeli bir makam olduğunu bildirmiş ve oğluna Allah korkusu taşıyarak, dini öğretilere riayet ederek bu makamı korumasını öğütlemiştir. Allah'tan korktuğu taktirde halkın da kendisinden korkacağını belirten Sebük Tegin kendisine tabi olanlara hem mal ile hem de dili ile güzel muamele etmesini, dindar ve yüksek himmetli olmasını aksi taktirde kendisine hürmet edilmeyeceğini telkin etmiştir. Padişahın hazinesinin dolu olması gerektiğini aksi taktirde sözünün kimseye geçmeyeceğini vurgulamış, haksızlıkla ve zulümle mal toplamamasını, dürüst, erdemli, cömert ve merhametli olmasını tavsiye etmiştir. Aynı zamanda kendine bağlı yönetimlerden de gafil olmamasını onların zulmetmelerine mani olmasını salık vermiştir. Sahip olduğu devlete göz dikenleri ve halkın malına göz dikenleri asla affetmemek kaydıyla diğer hususlarda padişahın affının öfkesinden daha fazla olması gerektiğini beyan eden babası cömert bir hükümdar olursa şöhretinin yayılacağını, cimri olursa yetenekli olsa dahi hiçbir işe yaramayacağını söylemiştir (Merçil, 2012, s. 218-223). Yönetim hususunda idealist İslam anlayışının öngörüldüğü *Pendnâme* aynı zamanda İslam anlayışına sahip, ahlakı ön planda tutan ve kararlı bir devlet geleneğinin yansıdığı bir eser olarak da düşünülebilir. Sultan Mahmud'un özelliklerinin vasedildiği Unsurî'nin şiirlerine bakıldığında her iki eserde de bir padişahta olması gereken özelliklerin benzer olduğu görülmektedir. Bu bağlamda gerek *Pendnâme* gerek Unsurî'nin kasîdeleri o dönemin ideal bir yönetici tipolojisinin çizildiği eserler olarak da değerlendirilebilir.

Kararlılığı, adaleti, dindarlığı ve cömertliği ile bilinen Sultan Mahmud genç yaştan itibaren iyi bir eğitim almış, kendini yetiştirmiş bir padişahdır. Çocukluk yıllarından itibaren devlet işlerinde ve askeri meselelerde üstün bir görüş ve kararlılığa sahip olmuş, adil ve dürüst olmayı, hakkın yanında olmayı prensip edinmiş, İslam dinine bağlı olarak hayatını sürdürmüştür (Okudan, 2020, s. 48). İslam'ı yayma amacını gütmüş fakat cihadı zengin olmak için araç olarak kullanmamış, İslami kurallarına riayet etmiştir (Okudan, 2020, s. 110).

Gazne sultanlarının birçoğu gibi Sultan Mahmud belli bir devlet geleneği ile yetiştirilmiş kapsamlı bir şekilde ilmi, dini ve edebî terbiyeden geçmiştir (Nuhoglu, 1995, s. XIII). Küçük yaştan itibaren dini eğitim alan ve genç yaştan itibaren devlet yöneten Sultan Mahmud'un elde ettiği başarılarında idealist kimliğinin rolü muhakkaktır. Sultan Mahmud'un en yakınlarından biri olan Unsurî şiirlerinde Mahmud'u dinin koruyucusu olarak görmüş, onun Allah'ın buyruklarından çıkmadığını şu dizelerle ifade etmiştir:

این شه از فرمان ایزد بر نتابد ساعتی شاد باش ای شاه وز فرمان ایزد بر متاب (Unsurî, 1363, s.13)

Bu şah Allah'ın fermanından çıkmaz bir an olsun; Ey şah! Şad ol ve Allah'ın fermanından çıkma

مرادش آنکه زیادت کند مر ایمانرا بکفر و لشکر کفر اندر آورد نقصان (Unsurî, 1363, s. 253)

İmanı artırmaktır muradı; küfrü ve küfrün ordusunu eksiltmektir

Unsurî kasidelerinde Mahmud'un İslam dinini güçlendirdiğini, Hz. peygamberin sözlerini Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olarak uyguladığı ve amacının Allah'ın rızasını kazanmak ve peygamberin buyruklarını yerine getirmek olduğunu şöyle ifade etmiştir:

قویست دین محمد بآیت فرقان	چنانکه حجت سلطان به رایت سلطان
یمین دولت و پیراسته بتیغش ملک	امین ملت و آراسته بدو ایمان
ز خیر هر چه رسول خدای را خیر است	همی نماید از سایه خدای عیان
رسول گفت که بیغوله های روی زمین	مرا همه بنمودند از کران بکران
وزین سپس برسد دست و تیغ محمودی	بهر کجا بنمودند ازو مرا یکسان
همی درست شود آنکه مصطفی فرمود	کنون بحکم خدای از خدایگان جهان
عجب مدار تو زو صفت که دولت او	خدای را غرضست و رسول را برهان

(Unsurî, 1363, s. 251)

Güçlüdür Muhammed'in dini Furkân (Kur'an-ı Kerîm) ayetiyle; sultanın hüccetinin sancağıyla güçlü olduğu gibi

Yemînü'd-devle, mülk kılıcıyla süslenmiş; emînü'l-millet, iman onunla bezenmiş

Hayırla ilgili Allah'ın resulünün haberdar olduğu her şey; Allah'ın gölgesinde ayan beyan ortadadır

Resul dedi ki "yeryüzünün her köşesi; bana gösterildi bir uçtan bir uca

Ve bundan sonra bana gösterilen bütün her yere Mahmud'un eli ve kılıcı ulaşacak.

Mustafa'nın buyruğu doğrudur, şimdi Allah'ın hükümleri cihanın padişahıyla

Şaşırma onun devletinin; amacı Allah'tır ve delilidir resulün

امین ملت و بر ملک سالار یمین دولت و دین را نگهبان

زمین را سایه اقبال و دادار زمان را میه نیکی و رحمت

ز حرص عفو عاشق بر گنهکار ز عشق جود مایل سوی سایل

سخاوت را کف رادش نمودار شجاعت را دل پاکش مثالست
(Unsurî, 1363, s.39)

Yemînü'd-devle, dinin koruyucusu, emînü'l-millet memleketin komutanı

Zamanın güzelliğinin ve rahmetinin kaynağı; yeryüzünün mutluluğunun ve adaletinin gölgesi

Cömertliğin aşkıyla (ihtiyacı olanın ihtiyacını karşılama isteğiyle) el açana doğru meyilli, affetmenin hırsıyla günahkâra âşık.

Cesaretine temiz gönlü örnektir, cömertliğine lütuf eli gösterge

Allah'ın onun padişahlığını takdir ettiğini de şu dizeyle ifade etmiştir:

خسرو مشرق یمین دولت آن شاه عجم کافرینش برسر دولت همی افسر شود
(Unsurî, 1363, s. 24)

Doğunun padişahı yemînü'd-devle o acem şahı, devletin başına takdir edilmiş taçtır

بزرگ خسرو مشرق خدایگان عجم امام بارخدایان و قبله احرار
(Unsurî, 1363, s. 96)

Doğunun büyük padişahı, acemin sahibi; inananların imamı ve özgürlerin kiblesi

Unsurî Sultan Mahmud'un Karmatiler ile mücadelesini şu şekilde ifade etmiştir:

فرو ستردی از دین نشان بدعت را ز کعبه هم رقم قرمطی فرو ستردی

همیشه تا نشود شمس با قمر یکسان بیک روش نرود سال و شمس و قمری

سپه کشی و ملک باشی و عطا پاشی جهان گشایی و دشمن کشی و نوش خوری
(Unsurî, 1363, s. 307)

Dinden bidatin göstergesini; Kâbe'den de Karmatiliğin izini kazıdın

*Daima güneş, ay ile aynı (yörüngede) olmadıkça; gitmez aynı düzende yıl, güneş ve ay.
Ordu sürensin, melik olansın, hediye saçansın; toprak fethedensin, düşmanı
öldürensın ve (ganimeti) afiyetle yiyensın*

Sultan Mahmud, Multan ve Sind bölgelerindeki Karmatilerle uzun süre mücadele etmiş ve o dönemde iki yüz yıllık Karmati hâkimiyetine son vermiştir (Ekinci, 2005, s. 509). Karmatilik düşüncesinin etkileri daha sonra devam etse de (Doğan Turay, 2022, s. 265) Unsurî, Sultan Mahmud'un bidat olarak nitelediği bu grubun uzun yıllar süren hâkimiyetine son verdiğini ifade etmiştir. Unsurî'nin ikinci beyitte güneş ve ayın hareketlerinin birbirlerine olan uyumuna değindiği görülmektedir. Kur'an-ı Kerim'de ay ve güneşe dair birçok ayet vardır. Beyitle örtüştürülebilecek bir kaç örnek vermek şairin ne murad ettiğini anlamak için faydalı olacaktır. Mesela; Rahman sûresi beşinci ayetinde "Güneş ve Ay'ın hareketi bir hesaba göredir" (Kandemir, vd., 2020b, s. 1830), Yunus sûresi beşinci ayette "Güneş'i bir ışık, Ay'ı bir nur yapan ve yıldızların sayısını ve hesabınızı bilesiniz diye Ay'a menziller takdir eden O'dur" (Kandemir, vd., 2020a, s. 702) ve yine Rad sûresi ikinci ayette "... Güneş'i ve Ay'ı emrine baş eğdirmiştir" (Kandemir, vd., 2020a, s. 838) demektedir. Unsurî şiirde ayın ve güneşin döngülerinin belli bir hesaba göre olduğunu ifade ederken Kur'an-ı Kerim'den deliller sunarak bu düzenin bozulması durumunda yılların hesaplanamayacağını ifade etmiştir. Önceki beyitle örtüştürülecek olursa Unsurî, İslam'ı güneşe Karmatiliği aya benzetmiş olmalıdır. Işığı güneşten alan ay gibi Karmatilik düşüncesi İslami anlayıştan neşet etmiştir, fakat barındırdığı yanlış anlayışları sebebiyle İslam'ın yörüngesinden sapmıştır. Bu yüzden Unsurî, Sultan Mahmud'un aşırı bir dini eğilim olarak Karmatiliğin kökünün kazımasını taktire şayan görmüştür.

Unsurî'nin Kasîdelerinde Sultan Mahmud'un Cömertliği

Unsurî'nin Sultan Mahmud'un üzerinde en fazla durduğu özelliklerinden biri de cömertliğidir. Daha önce de belirtildiği gibi Sultan'ın özellikle şairlerine karşı cömertliği dillere destan olmuştur. Unsurî bu durumu şu dizelerle ifade etmiştir:

عقل از و شد نیکنام و علم از و شد رهنما	فضل از و شد پیشدست و فخر از و شد مشتهر
دستها زو پر درم شد، لفظها زو پر ثنا	چشمها زو پر عیان شد، گوشها زو پر خبر
ای بزرگ بی نهایت، ای امیر بی خلاف	ای جواد بی ملامت ای کریم با گهر

(Unsurî, 1363, s.100)

Akıl onunla güzelce anıldı ilim onunla rehber oldu; fazilet onunla öncü oldu ve iftihar onunla şöhret buldu

Eller onunla direm doldu, kelimeler onunla sena doldu; gözler onunla görür oldu, kulaklar onunla haberdar oldu

Ey sonsuz büyüklük sahibi ey tartışmasız padişah; ey melamet etmeden bağıшта bulunan ey cevher bağışlayan

Başka bir dizede ise şu şekilde ifade edilmiştir:

بر سخن گویان دو دست تو همی بارد درم بر سخن جویان زبان تو همی بارد در (Unsurî, 1363, s. 102)

Şiir yazarlara iki elinden para yağar; şiiri talep edenlere dilinden inciler yağar

Unsurî başka bir şiirinde Sultan Mahmud'un cömertliğinin sınırı olmayışını ve tabiatın sahip olduğu bütün zenginliklerinin kaynağının o, olduğunu şu dizelerle ifade etmiştir:

همه سخاوت خویشتن نمود هزل و هدر	بهارى ابر چو دستش بدیدگاه عطا
دلیل خنده ش ر عدست و آب دیده مطر	بخویشتن بر خندید و از حسد بگریست
	...

بکوه گفتند: از حلم او تراست اثر	ببهر گفتند: از جود او ترا اصلش
ز فخر حلمش بنمود کوه کان گهر	ز فخر جودش بنمود بحر مروارید
فلک بمرتبه خواهد همی ز شاه نظر	جهان بفایده گیرد همی ز شاه مثال

(Unsurî, 1363, s.88-87)

Bahar yağmuru (padişahın) elindeki bağışı gördüğünde kendi cömertliğini çer çöp saydı Kendine güldü ve hasedinden ağladı; ağladığının delili gök gürültüsü ve gözyaşları yağmur

...

Onun keremi senin kaynağıdır dediler denize; onun hilmi senin eserindir dediler dağa Kereminin gururuyla deniz, inci çıkardı; hilminin gururuyla dağ, elmas madeni meydana getirdi

Cihân Şâh'tan ötürü daima yarar görür; feleğin şahtan ötürü daima mevki peşinde olduğu gibi

Sultan Mahmud saray dışında olan ve kendisi için şiirler yazan şairlere de yüklü miktarda bahşişler göndermiştir. Bu şairlerden en bilindik isim Gazâirî'dir. Gazâirî padişahın cömertliğine vurgu yaptığı şiirinde padişahın tek bir beyti için biçtiği

kıymeti başka hiçbir mülke, tahta, taca biçilmediğini dile getirirken “Kâfi ey melik” ifadesiyle padişahın hediyesinin çokluğunu dile getirmiştir:

مرا ببین که ببینی کمال را بکمال	اگر کمال بجاه اندر است و جاه بمال
هر آنکه بر سر یک بیت من نویسد قال	من آن کسم که بمن تا بخشر فخر کند
گه ضعیفی و بیچارگی و سستی حال	همه کس از قبل نیستی فغان دارند
ز جود آن ملکی کم ز مال داد ملال	من آن کسم که فغانم بچرخ زهره رسید
فغان کنم که ملالم گرفت زین اموال	روا بود که ز بس بار شکر نعمت شاه
نگر چه خواهم گفتن ز کبر و غنج و دلال	چو شعر شکر فرستم ازین سپس بر شاه
بس ای ملک که نه گوهر فروختم بجوال	بس ای ملک که نه لؤلؤ فروختم به سلم
ملک فریب بخوانند و جادوی محتال	بس ای ملک که ازین شاعری و شعر مرا
که زر سرخست این یا شکسته سنگ و سفال	بس ای ملک که جهانرا بشبهت افکندی
نه آفتاب مساحت کند نه باد شمال	بس ای ملک که ضیاع من و عقار مرا
که ذوالجلالش چندین جلال داد و جمال	بس ای ملک که نه قرآن بمعجز آوردم
نه کیمیا که ازو هیچکس ندید خیال	بس ای ملک که نه گوگرد سرخ گشت سخن
مرا بهر دو جهان در صحیفه اعمال	بس ای ملک که دگر جای شعر شکر نماند

(Unsurî, 1363, s. 174-175)

Eğer kemal makamlaysa ve makam mal ileyse bak bana ve kemale erdiğimi gör

Tek bir beyitime söz yazacak kişinin kıyamet gününe kadar övündüğü kişiyim

Önceden beri herkes yokluktan ötürü figân eder; bazen fakirlikten, çaresizlikten ve güçsüzlükten

Ben ise, o melikin cömertliğinden usanacağı kadar mal verdiği ve figânı zühre yıldızına kadar ulaşan kişiyim

Padişahın nimetinin şükrünün yükünün fazlalığından, bu mallardan usandım diye feryat etmem revadır

Bundan sonra şükür şiirleri göndereceğim için padişaha; bak neler söyleyeceğim kibrimden, naz ve işvemden

Kâfi ey melik! Parayla inci satmadım; Kâfi ey melik! Keseyle cevher satmadım

Kâfi ey melik! Benim bu şairliğim ve şiirim yüzünden bana; melik kandıran, hilekâr cadı diyorlar

Kâfi ey melik! Kırmızı altın mı bu yoksa taş parçası mı ya da çanak çömlek mi diye cümle âlemi şüphelendirdin

Kâfi ey melik! Tarlamı ve arazimi; ne güneş ne de kuzey rüzgârı ölçebilir

Kâfi ey melik! Azamet sahibi olanın celal ve cemal bahşettiği Kur'ân'ı mucize ile indirmedi

Kâfi ey melik! Şiirim ne (nadir bulunan) kırmızı kükürde ne de herkesin hayalini dahi kurmadığı iksire dönüşmedi

Kâfi ey melik! Artık her iki cihanda ameller defterinde, şiirimde şükredecek yer kalmadı

Gazâiri'nin padişahın kendisine verdiği hediyelere teşekkür niteliğindeki şiiri o dönemde Unsurî ile arasında bir tartışmaya sebep olmuştur. Unsurî, Gazâiri'nin şiirindeki “kâfi ey melik” ifadesini hedefe alarak bir Sultan'a kâfi demenin edepsizlik olduğunu ifade ederek Gazâiri'yi yeren bir şiir yazmıştır:

بنور دین تو روشن بود دل ابدال	ز بیم تیغ تو تیره بود دل کافر
کجا سیاست تو نیست، فتنه دجال	سیاست تو بگیتی علامت مهدیست
که «بس» نشان ملالت بود ز کبر و دلال	«بس ای ملک» ز عطای تو خیره چون گویند
بجای رحمت ایزد خطاست لفظ ملال	نه بس بود که تو بر خلق رحمتی ز ایزد
ز شعر گویان پرسید بایش احوال	همینکه گفت همه فخر شاعران بمن است
درست گشت و نماند اندرین حدیث جدال	اگر بدعوی او شاعران مقر آیند
فغان ز محنت و از رنج باید و احوال	فغان کنند ز جودت، فغان نباید کرد
اگر بداندش از شاعری بسست مقال	همینکه گوید: از شاعری مرا بس بود
بهر دو گیتی در روزنامه اعمال	نماید گوید ازین بیش جای شکر مرا
اگر بگفتی خود چند یافتی اجلال؟	نگفته شکر چنین بیکرانه جاه گرفت
کرانه گیر و بتقدیر سال بخش اموال	ترا نصیحت کردست کز کفایت و جود

(Unsurî, 1363, s. 182-183)

Kılıcının korkusundan kâfirin gönlü kararır, aydınlanır dininin nuruyla abdalların gönlü

Siyasetin dünyada Mehdi'nin alametidir, siyasetinin olmadığı yer Deccâl'in fitne çıkardığı yerdir

Senin cömertliğine şaşırarak “Kâfi ey melik” diyorlar; “Kâfi” kibir ve nazdan ötürü usanmanın alametidir

Allah'ın lütfuyla senin halkın üzerine rahmetin tükenmez; Allah'ın rahmetine karşılık usanç içeren söz hatadır

Bütün şairlerin övünç kaynağı benim dediği için şiir yazarlara sormalı onun durumunu

Eğer onun iddialarını kabul ederse şairler; düzelir ve bu hususta tartışma son bulur

Figân ederler senin cömertliğinden, figân etmek gerekmez; ancak mihnetten, sıkıntıdan ve korkudan figân etmek gerekir

Şairlikte sözünün gevşek olduğunu bildiği için benim şairliğim bu kadardır diyor

Her iki cihanda ameller defterinde bundan daha fazla şükredecek yerim kalmadı diyor

Şükretmeden sınırsız makam elde etti; eğer şükretseydi kim bilir ne kadar daha yücelirdi?

Sana nasihat etti keremin kâfi diye; sınırlandır ve yıla göre mallar bağışla

Oldukça uzun olan şiirinde Unsurî, muhtemelen, Gazâirî'yi padişahın gözünden düşürmek istediği için onun şiirini yererek şairin şiirindeki lafzi kusur olarak addettiği şeyleri padişaha göstermeye çalışmıştır.

İranlı araştırmacı Sirûs Şemîsâ, saray şairlerinin padişaha hitaben yazdıkları şiirlerde son derece dikkatli oldukları ve saygı ifadelerinde şüpheye yer bırakmadıkları halde Gazâirî'nin saraydan uzak olması hasebiyle şiirlerinde bu duruma çok da riayet etmediğini ifade etmiştir (1391, s. 111). Görüldüğü gibi Unsurî şairin padişaha karşı kullandığı bu üslubu yermiştir.

Sultan Mahmud'un cömertliği Beyhakî Tarihi'nde dile getirilmiştir. Beyhakî'nin rivayetine göre Sultan Mahmud düzenlediği görkemli bir kutlamada saray şairlerinin yanı sıra saray dışındaki pek bilinmeyen şairlere ve eğlenceye katkı sağlayan herkese cömert davranmıştır:

« و امیر شاعرانی را که بیگانه تر بودند بیست هزار درم فرمود، علوی زینتی را پنجاه هزار درم بر پیلی بخانه او بردند، و عنصری را هزار دینار دادند، و مطربان و مسخرگان را سی هزار درم » (Beyhakî, 1381, s. 423)

“... ve padişah fazla bilinmeyen şairlere yirmi bin direm verilmesini emretti, elli bin diremlik değerli zinet eşyalarını bir fille onun evine götürdüler, Unsurî'ye bin direm verdiler, çalgıcı ve şaklabanlara otuz bin direm.”

İranlı araştırmacı Zebîhullah Safâ, hayatı boyunca methiye şiirlerine yönelse de gerek methiyelerinde gerek gazellerinde ahlaki konulara da değinen Unsurî'nin manevi değerlerine bağlı, vakarlı bir kişi olduğunu dile getirmiştir (Safâ, 1386, s. 128). Benzer bir anlayışa sahip olan Furûzânfer de Unsurî'nin methiye şairi olmasına

karşın şiirlerinde aşırılığa kaçmadığını, orta yolu tuttuğunu, dini anlayışını ve bilgisini paraya satmadığına kanidir (1387, s. 104). Unsurî ile ilgili yapılan pek çok çalışmada onun, Sultan'ın pek çok lütfuna mazhar olup çok mal sahibi olmasına karşın, para hırsı olmayan birisi olduğu ifade edilmiştir (Şemîsâ, 1390, s. 42; Safâ, 1386, s. 128; Pür Cafer Çelîkdâni, 1392, s. 50).

Sonuç

Farsça şiirler yazan şairlere itibar ederek Derî Farsçasının gelişmesine önemli ölçüde katkı sağlayan Sultan Mahmud şüphesiz edebiyat ve tarih alanında adından en çok söz edilen isimlerdendir. Edebiyat ve ilim erbabı olan Sultan Mahmud savaşlarda elde ettiği gelirleri Gazne'nin bir kültür merkezi haline gelmesi için harcamış, dönemin sanatçılarını, zanaatkârlarını, ilim ve edebiyat ehlini Gazne sarayında biraraya getirerek desteklediği edebî faaliyetlerle Fars şiirinin gelişmesine hız kazandırmıştır. Özellikle İslam sonrası Fars dili ve edebiyatının ete kemiğe büründüğü, önemli eserlerin yazıldığı bir dönemde Sultan Mahmud'un Fars diline sağladığı katkı yadsınamaz. Sultan Mahmud'un çağının okuryazar kesimi addedilen şairlere teveccüh etmesinin altında yatan en önemli sebeplerden birinin dönemin hadiselerinin sonraki nesillere aktarılması arzusunun olması muhtemeldir. Bu yüzden Sultan Mahmud dönemin eğitimli ve okuryazar kesimi olan yazar ve şairleri himayesinde bulundurmuş, nimetlere gark etmiştir.

Sultan Mahmud'un sarayının melikü's-şuarâsı olan Unsurî şüphesiz dönemin önde gelen şairlerindendir. Ahlaki, edebî ve dini öngörüsü olan şair, padişaha yaranma kaygısı olmadan şiirlerini kaleme almıştır denilebilir. Unsurî şiirlerinde daha çok var olan durumları ifade etmiş, Sultan Mahmud'un genellikle herkes tarafından bilinen lakaplarını ve sıfatlarını ön plana çıkarmış, onu yeminü'd-devle, emînü'l-mille gibi bilindik ünvanlarını kullanarak yaptığı işler çerçevesinde meth etmiştir. Unsurî'nin bir devletin en parlak ve ihtişamlı dönemine şahitlik etmesine ve kendisinin de bir kasîde şairi olarak ön planda olmasına karşın şiirlerinde aşırı abartılardan uzaktır. Yer yer abartılı ifadeler kullansa da şiirlerinde adeta sebep-sonuç ilişkisi kurarak neyi veya kimi, niçin övdüğünü açıklamıştır. Unsurî şiirlerini dini, ilmi ve tarihi deliller getirerek mantıksal bir düzleme oturtmaya gayret etmiş, ayet, hadis ve efsanelere telmihler yaparak söyleme istediği şeyi daha etkili kılmaya çalışmıştır. Şiirlerinde oluşturduğu sebep-sonuç ilişkisi birçok şiirde göze çarpmaktadır. Bu bağlamda dönemin şiir anlayışına önceki şairlerden farklı bir boyut kazandırdığı söylenebilir.

Ele geçirilen kalelerin çokluğuna, yapılan savaşların Hint halkı üzerindeki etkisine, İslam'ı yaymak için yapılan bu savaşlarda puthanelerin yıkılıp yerlerine camilerin yapıldığına, elde edilen ganimetlerin fazlalığına ve daha pek çok olaya değinen Unsurî kendinden sonraki pek çok şaire şahsına münhasır tarzıyla örnek olmuştur. İlim sahibi olmasının yanısıra Unsurî'nin vakarlı ve dindar kişiliği Sultan Mahmud tarafından beğenilmiş olmalıdır ki kendini melikü's-şuarâlık mertebesine ulaştırmıştır.

Unsurî'nin şiirlerinde kişisel hislerine ve hayal dünyasına yer vermediği söylenebilir. Şiirlerinde Horasan üslubunun diğer şairleri gibi tabiat unsurlarının tasvirine yoğunlaşmayan ve kişisel hislerine pek yer vermeyen şair şiirlerini gerçekçi bir düzlemde kaleme almıştır denilebilir.

Kaynakça

- Atalay, M. (2012). Unsûrî. *İslâm Ansiklopedisi* (C. 42, s. 162-163). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Âyetî, A. (1364). *Şikve-yi Kasîde*. Tahran: Sâzmân-i İntişârât ve Âmûzeş-i İnkîlâb-i İslâmî.
- Beyhâkî, A. H. (1381). *Tarih-i Beyhakî*. (C. 2. H. Rehberî, tashih) Tahran: Neşr-i Mehtâb.
- Çelîkdânî, P. M. (1392). Seyr-i Tâhâvvol-i İğrak der Sebk-i Horâsânî. *Fasıl-nâme-yi Tâhâssusî-yi Sebkşinâsî-yi Nazm u Nesr-i Farsî*, 7(4), 39-55.
- Dezfûlyân, K. (1385). *Bûy-i Cûy-i Mûlyân: Berguzîde-i Eş'ar*. Tahran: İntişârât-i Telâye.
- Doğan Turay, E. (2022). Doğu-Batı Eksenli Tarih-Coğrafya Çalışmaları. B. Karagözoğlu (Ed.). *Büyük Selçuklu Devleti ve Horasan Hac Kervanları* içinde (s. 264-323). İstanbul: Demavend Yayınları.
- Doğan Turay, E. (2021). Ortaçağ'da İran'da Farsça Tarih Yazım Geleneği. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 8(4), 1774-1801.
- Ekinci, A. (2005). Ortaçağ Ortadoğusu'ndaki Marjinal Hareketlerin (İsma'ili-Karmati Hareketinin) Dönemin İslam Dünyasına Alternatif Sosyal Yaşam Sunma Çabaları. *Bellekten*, 69(255), 499-516. Doi: 10.37879/bellekten.2005.499
- Furûzânfer, M. H. (1387). *Sohen ve Sohenverân*. Tahran: İntişârât-i Zevvâr.
- Golâmrizâyî, M. (1385). Tarz-i Unsurî. *Pejûhişnâme-i Ulûm-i İnsânî*, 22-50.

- Hoşhâhiş, S. ve Ferehmend, M. (1394). Sâhtâr-i Nizâm-i Hukûmetî-yi Gaznevîyân der Âyîne-yi Şî'r-i Unsûrî ve Ferruhî. *Mecmua-i Makalehâ-i Dehomîn Humâyîş-i Beynelmileli-yi Tervîc-i Zebân ve Edebî Farsî Dânişgâh-i Muhakkik-i Erdebîlî*, 343-356.
- İpekten, H. (2018). *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri*. İstanbul: Detgah Yayınevi.
- Kandemir, M., Zavalı, Y. H. ve Şimşek, Ü. (2020a). *Âyet ve Hadislerle Açıklamalı Kur'ân-ı Kerîm Meâli* (C. 1). İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Kandemir, M., Zavalı, Y. H. ve Şimşek, Ü. (2020b). *Âyet ve Hadislerle Açıklamalı Kur'ân-ı Kerîm Meâli* (C. 2). İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Karaismailoğlu, A. (2019). *Klasik Dönem Türk Şiiri İncelemeleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Konukçu, E. (1998). Hindûşâhiler. *İslâm Ansiklopedisi* (C. 18, s. 117-118). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Merçil, E. (2013). *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Merçil, E. (2012). Sebüktegin'in Pendnâmesi. *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, 6, 203-233.
- Muîn, M. (1386). *Ferheng-i Fârsî*. Tahran: İntişârât-i Firdevsî.
- Mubeyyîn, E. (1385). Nigâhî ber Vijegihâ-yi Berceste-yi Ahd-i Gaznevî, *Pejûhişnâme-yi Tarih*, 2, 101-116.
- Nuhoğlu, G. (1995). *Beyhaki Tarihine Göre Gaznelilerde Devlet Teşkilatı ve Kültür*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Okudan, G. (2020). *Afganistan ve Hindistan Fatih Sultan Gazneli Mahmûd*. Ankara: İksad Publishing House.
- Okuyan, M. (2021). *Kur'an Meal-Tefsir*. İstanbul: Haliç Üniversitesi Yayınları.
- Palabıyık, H. (2007). Gaznelilerin Hindistan Seferleri, *Ekev Akademi Dergisi*, 32, 139-152.
- Pûrnâmdâryân, T. (1380). *Der Sâye-yi Âftâb*. Tahran: İntişârât-i Sohen.

- Rızâzâde Melik, R. (1383). Dîbâçe-i Şâhnâme-i Ebu Mensûrî. *Nâme-i Encumen*, 13, 121-166.
- Safâ, Z. (1386). *Tarih-i Edebiyat-i İnan* (C.1). (M. Turâbî, özet). Tahran: İntişârât-i Kaknûs.
- Şefî-i Kedkenî, M. R. (1388). *Suver-i Hayâl der Şi'r-i Fârsî*. Tahran: İntişârât-i Agâh.
- Şemîsâ, S. (1391). *Nakd-i Edebî*. Tahran: Neşr-i Mitrâ.
- Şemîsâ, S. (1390). *Sebkşinâsî-i Nesr*. Tahran: Neşr-i Mitrâ.
- Şemîsâ, S. (1374). *Sebkşinâsî-i Şi'r*. Tahran: İntişârât-i Firdovs.
- Unsurî-i Belhî. (1363). *Divân-i Unsurî-yi Belhî*. (S. M. Debîrseyâkî, tashih ve mukaddime). Tahran: İntişârât-i Senâyî.
- Yıldırım, N. (2020). Rudekî-yi Semerkandî'nin Şiirleri ve Türkçe Çevirileri. *Doğu Esintileri*, 12, 25-50.
- Zerrînkûb, A. H. (1389). *Ba Kârân-i Hulle*. Tahran: İntişârât-i İlmî.

Summary

Favored poets writing Persian poetry, Sultan Mahmud hosted many poets in his court. Consequently, poets kept in close contact with the sultan and frequently accompanied the sultan in battles. Although the Persian sources link the spread of praise qasida and the favoring of poets in the Ghaznavid court, specifically during the reign of Sultan Mahmud, with the sultan's ambition and arrogance, in reality, this phenomenon in the Ghaznavid court can be regarded as an extension of the Sāmānid state tradition. During this period, the sultans regarded knowledge and the speech-poetry-kalam (kalam poetry) through which knowledge was expressed as sublime. Scholars, who believed that a person would be as mighty as his or her knowledge, placed great importance on written sources in order to have their names remembered after them. Accordingly, poetry as a means of conveying beliefs, events, feelings, and thoughts became popular.

Although he served at the court of a Turkish state, Sultan Mahmud's melik al-shuarā (head of the poets at court), Unsurî, followed the Persian poetic tradition by adopting the poetry of the Sāmānids. Thus, Unsurî places Sultan Mahmud at the heart of his poetry by writing eulogistic qasidas, which were the most popular among the poets at the court of Ghazni.

According to the data written about Sultan Mahmud, it is observed that he was raised with Islamic teachings from an early age. In this regard, the Penname that his father Sebuk Tegin had him write is especially noteworthy. Sebuk Tegin had his son, who was still an emir, write an advice book both to give information about himself and to teach him the principles of rulership. In the advice book, he passed on his experiences about the office of the sultan to his son and specified the principles of being a successful ruler that would one day guide him when he eventually became the sultan. The piece, which sets out the qualities that an Islamic state ruler should have, was written before Mahmud became sultan.

In this respect, both Penname and Unsurî's qasidas can be regarded as works in which an ideal ruler typology of that period is portrayed. The Penname which presents an idealist understanding of Islam in terms of governance can also be regarded as a work that embodies the tradition of a decisive state with a religious doctrine that values morality. Considering Unsurî's poems, it can be concluded that Sultan Mahmud's characteristics match those of

Pendname. Unsurî, who was one of the closest persons to Mahmud during his reign, recorded what he saw both in the court and on the battlefields.

Unsurî, like other poets of the Khorasan style, expressed his personal feelings in his poems and realistically reflected the events of the period, unlike the poems depicting nature. He attempted to ground his poems in a logical order by presenting religious, scientific, and historical pieces of evidence, and tried to make what he wanted to express more impactful by referencing verses from the Koran, hadiths, and legends. In his poetry, Unsurî mostly focused on the existing circumstances, highlighting Sultan Mahmud's well-known epithets and attributes, and praising him for his deeds by using his well-known titles such as *yemînü'd-devle* (the hand and foot to the state), and *emînü'l-mille* (salt of the earth). It is notable that in many of his poems, he explains why the Sultan is worthy of praise through the cause-and-effect relationship he establishes. In this regard, it can be argued that he introduced a different dimension to the understanding of the poetry of the period than the previous poets.

In this period, Unsurî's *qasidas*, which represent the qualities that should be found in an ideal sultan, expressed that Mahmud of Ghazni was pious, just, generous, decisive, and a warrior. Based on the poems describing Sultan Mahmud's persona, which also correspond to historical data, we can conclude that he was a just, decisive, foresighted, and literary-minded sultan who was strictly committed to the concept of *jihād*, whose sole aim was not to seize spoils or personal ambition, and whose main desire was to spread Islam. It can be argued that Unsurî, whom Persian scholars believe to be an honorable and dignified poet who did not choose his faith over commodities, expressed his sincere feelings in his *qasidas*. Moreover, it is possible that because of Unsurî's meritorious qualities and consistent personality, Sultan Mahmud appreciated him and kept him in his entourage.

The fact that the poets who wrote *qasida* in Persian favored and praised the sultans of the Ghaznavid Empire and later the Turkish states such as the Seljuk Empire, which were founded in Persian territories, and their deeds are evidence of their acknowledgment and approval of these states. Furthermore, the fact that the poets who encouraged the strengthening of the Turkish states with their poems had a place in the court is an indication of the power, glory, grandeur, and splendor of these states. Therefore, the Turkish sultans, rulers, and the gentry who ruled in Persian territory attached great importance to keeping *qasida* poets in the places where they lived and multiplying their numbers. The *qasida* poets not only praised the personal characteristics of the sultans but also wrote about the battles and major events of the period and passed on historical information about the period to the next generations.